

VÖRÖSMARTY HUNYADY LÁSZLÓJÁNAK TÖREDÉKEI.

Vörösmarty Mihály *Hunyady László* c. drámájáról idáig igen kevés, töredékes ismeretünk volt. A Vahot Imre szerkesztette Losonczy Phönix¹ hozott belőle egy részletet, melyet Gyulai Pál átvett s kiadásában² e jegyzettel³ látott el: «Mintegy folytatása akart lenni a Czillei és Hunyadiak című drámájának, de abban maradt.» Mind a Vahot-, mind a Gyulai-féle kiadás tehát csonka. Pedig — úgylátszik — a dráma közel volt a bevégzéshez. A Jelenkor⁴ ugyanis 1844-ben ezt írja: «Vörösmarty Hunyady László című drámán dolgozik, mely már befejezéshez közelít.» Később ugyancsak a Jelenkor jelzi, hogy «Vörösmarty Czillei c. szomorújátéka elkészült».⁵ Hunyady Lászlóról azonban nem tesz említést. Ettől kezdve a drámáról nem tudunk többet, mint amennyit a Vahot, illetőleg a Gyulai kiadása magában foglal, s amennyi ebből a a töredékből kikövetkeztethető volt.

Abban a kézirat-anyagban, mely Bernrieder Jánosné, Széll Ilona kegyes elhatározásából a M. Tud. Akadémia birtokába jutott, rejtetten és eddig fel nem fedetten volt az a kézirat is, amely egészen új tervekkel, részletekkel szolgált a *Hunyady László*ból. Sajnos, most sem kaptuk meg az egész drámát, csak részleteket. Valószínűnek kell azonban tartanunk, hogy az teljesen nem is készült el soha. Azonban a megmaradt tervek és részletmunkák így is, töredékességükben is, elég anyagot nyújtanak ahhoz, hogy fogalmat tudjunk alkotni arról, Vörösmarty Mihálynak milyen volt a drámai elgondolása, sőt belső magyarázatot is kapunk ahhoz, miért nem tudta Vörösmarty Mihály befejezni ezt a drámáját.

A megmaradt kézirat a következő részekből áll:

1. *Előgesek* címmel két negyedív-lap a darab prózában írt tartalmával, ill. tervezetével.

¹ I. k. Pest. 1851. 104. l.

² Vörösmarty M. *Összes munkái*. 1885. VIII. 32—37. l.

³ I. m. 380. l.

⁴ Jelenkor. 1844. 8. sz.

⁵ Jelenkor. 1844. 41. sz.

2. *Hunyady László* címmel két nagy és tizennégy kisebb negyedív-lap. Öt felvonás, de az ötödik befejezetlen. Ez az egész kézirat próza. Úgy látszik, ez volt a dráma első tervezete.

3. Egy kis negyedív-lapon újabb tervezet a II. és III. felvonás vázlatával.

4. Tizenkét kis és nyolc nagy — benne két kis — negyedív-lapon felvonásrészletek egy újabb tervezetből minden jelzés nélkül. A töredék versben van írva.

5. Tizenkét nagy iv-lapon egy más tervezetből az I. felvonás egészen, a II. felvonás csonkán. E töredék formája vers és próza.

Az *Előlegések* tulajdonképpen a drámának történeti forrásmunkákból kivont anyag-készlete. Vörösmartynak a forrásokhoz való viszonyát, általában forrásait másutt mutatjuk ki, itt csak jelzésképpen kívánjuk megjelölni, hogy Vörösmarty *Hunyady László* drámájához kedves könyvét: Heltai *Krónikáját*, Fessler németnyelvű történeti munkáját, Engelt és Thuróczyt¹ használta forrásul. A lapokon történt sokszoros betoldások, ismétlések, megszakítások, melyek aztán zavaróan folynak be az első kivonatolás mondat-szövedékébe, mutatják, hogy Vörösmarty hogyan keresztezte forrás munkáinak adatait, a nélkül, hogy összesimitásukra különösebb gonddal ügyelt volna. Egyébként az *Előlegések* Hunyady János halálától Hunyady László lefejezettségéig történt események vázlatos s több forrásból kúszáltan font meneté t öleli fel. Amint több drámájának kéziratából kitűnik, Vörösmartynak rendes szokása volt megírandó darabjának prózai felvázolása. Ez néha — mint itt is — egyet jelent a forrásmunka kivonatolásával, máskor azonban — s az *Előlegések* erre is bizonyíték — a prózai kidolgozás már a forrás szabad megváltoztatása s egyúttal anyagi felépítése az elgondolt drámának. Jellemző itt Vörösmarty képzeletének izgatott fogékonyságára és látomásos elevenítésére, hogy miközben száraz gondossággal elmondja Czillei halálát s az utána következő eseményeket, egyszerre teljesen színpadi távlattal szemlél s a romantikus színszerűség tárgylátása módján írja: «A színen a nép látszik, mely zúgolódva nézi a fejevételt. Hunyady szava hallik, mely a népet felszólitja, hogy háromszori vágás után ment a bűnös. Ezen szó után kirohan, de elbukik, katonák körülveszik s nemsokára ismét a nép marad, mely mindenfelé kiáltozva, hogy Hunyady ártatlanul halt meg, szét fut a városba s a király ablaka alá gyülekezik.»

Magára a drámára vonatkozólag négyféle kézirattal, helyesebben négyféle tervezettel találkozunk. Vörösmarty egy drámájával sem vívódott annyit, mint a *Hunyady László*val.

¹ Heltai G. *Magyar krónika*, I. 146—149; Fessler: *Die Geschichte der Ungern*. IV: II. 843—44. 846—849. 863. l.; Engel, *Gesch. d. ung. Reichs* (1801), III.: 303. l.; Thuróczy *Chron. Ung.* CLX.

Első tervezet. — E szerint a dráma öt felvonásból állt volna. Az első négy felvonás tervezete teljesen ki van dolgozva, az ötödiké csonka. A tervezet erősen a vázlat benyomását kelti; színek, jelenetek, párbeszédék villanásszerűen, egy-két rávilágító gondolattal, sejtetően vannak körvonalozva. Itt-ott homály is ül az egyes részleteken. Látszik, hogy Vörösmarty lelkében nem volt tisztára kialakítva a drámai gondolat és cselekvés bonyolításának útja. Csak egy állott előtte világosan, s tulajdonképen ez volt a számára megoldandó probléma, amiért drámát akart írni: Hunyady László halála. Az előzményeket megadta hozzá a *Czillei és a Hunyadyakban*; a történeti megindulást illetőleg tehát teljesen erre a darabra volt utalva. A nagy feladat azonban a megokolás kérdése volt. Vörösmarty két úton próbálkozott Hunyady László halálát drámailag felfogni s megfejteni. Az I. felvonást ezért kétféleképen gondolja is el. Az egyik megoldást készen találta forrásaiban, amelyekben Hunyady László a vele szemben ellenséges főuraknak, főleg Garának áldozataként hal meg a vérpadon. Az I. felvonást Vörösmarty ebben az irányban indítja is meg. A megoldásnak ezt a módját azonban feladja. Csak úgy lehet ezt megérteni, hogy Vörösmarty érezte, hogy a kibonyolításhoz nem kap elég dús és sokszínű motívum anyagot. Vörösmarty 1845-ben már túl volt ugyan a romantikus drámai stíluson, de azért szerette a túlfűtött, nagy intenzitású szenvedélyek feszítő s fejlesztő szerepét a cselekvények izzó romantikájában. Ezért tehát a saját lélek-alkatához, drámai stílusához fokozza fel az anyagot, amikor a puszta történeti motívumok közé szerelmi elemeket is csomóz, s ezáltal izgalmasabb atmoszférát, s ami talán a legfőbb: érettebb, teltebb drámai cselekvényt tud teremteni. Így tervezi újra az I. felvonást s ebben a tervezetében már megadja az összeütközés jövődjé sejtelmét. *Az I. felvonás* második formájában V. László király, mialatt megesküszik a temesvári templomban, hogy nem áll boszút Czillei haláláért, meglátja s megszereti Hunyady László menyasszonyát: Gara Máriát. Ezt észreveszi Agnes, a király kegyese. Agnes szenvedő féltékenységét akarja most felhasználni Bánfi, hogy a királlyal bosszút állasson Hunyady Lászlón. *A II. felvonásban* Budán vagyunk. A Czillei-párti főurak mindent elkövetnek, hogy a Budára felcsalt Hunyady Lászlót megöljék. Valamennyiök között a legveszedelmesebb azonban Gara, a nádor; tudja, hogy a király szereti leányát, ki közben Hunyady László felesége lett, s azért akarja törbe csalni Hunyady Lászlót, felajánlván neki a királyi méltóságot. Így reméli, hogy kettős célt ér el: leánya a király felesége lesz, Hunyady László pedig mint lázadó, vérpadra kerül. *A III. felvonás* két mozzanat. Az egyik a királynak és Garának harca a főurakkal, akik titkon összetoborozott hadsereggel akarják Hunyadyt és em-

bereit elveszíteni. Gara ellenben törvényes módot és eszközt keres Hunyady halálára. Erre pedig legjobb út — s ez a felvonás második, drámailag legjobban kiemelkedő pontja — Hunyady László féltékenységének fölkelése. Úgy intézi a dolgokat, hogy Hunyady László tanuja lesz annak a jelenetnek, amikor a király «szerelmét nyilatkoztatja» Máriának. Hunyady a Bánk bánra emlékeztető szenvedélyes kitörés után Budáról haza akar menni a véghatárok védelmére, csak megvárja, míg serege Budára érkezik. *A IV. felvonásban* Giskra — Gara tiltakozása ellenére is — nagy sereget hozat fel Budára, s egy tervezett hadijátékon akarja Hunyady Lászlót elveszíteni. De a király esküjéhez híven, nem engedi bántani Hunyadyt. Végre azonban Gara Mária nevével s egy Nándorban talált véritélet előmutatásával megingatja elhatározásában. *Az V. felvonás* csonka tervezete egy briliáns párbeszéd-jelenetben Hunyady Lászlót és Ágneszt szerepelteti, amelyben Ágnes szenvedélyes nyíltsággal Hunyady László elcsábítására törekszik. Ezzel végződik az I. tervezet.

A második tervezetből csak a II. és III. felvonás pár jelenetre szedett vázlata maradt meg, illetőleg Vörösmarty nem is irt meg belőle többet. Úgy látszik, hogy az I. felvonás első tervezete megmaradt. A II. felvonás hat jelenetre beállított vázlatának legfontosabb mozzanata a Hunyady László elvezítésére kidolgozott hadijáték s a királyságnak Gara részéről Hunyady László számára történt felajánlása. A III. felvonás, mely két jelenetjelzésből áll, a hadijáték cselének megghiúsulását s Hunyady Lászlónak a királyságot visszautasító kijelentését tartalmazza legkiemelkedőbb tényül. Az anyagelosztás egyébként teljesen olyan, mint az I. tervezeté.

A harmadik tervezet szintén töredék. Tizenkét jelenetre van elgondolva. Az egyes jelenetek tervezete meglehetősen egyenetlen terjedelmű. A IX. jelenettől kezdve vers és próza váltják egymást. Az egész tervezet az I. felvonás anyagát teszi ki, de befejezetlenül. Tartalmi többlet — az előbbiekhöz viszonyítva — nincs benne, csak az az új motívum-elhelyezés, hogy Ágnes már itt, az I. felvonásban árulja el a király szerelmét Szilágyi Erzsébetnek. De új e részben a lélektani kidolgozás a király belső küzdelmének rajzában, mikor esküje, szerelme és gyűlölete közt nem tud választani. Vörösmarty itt kezdte tulajdonképen formába önteni darabját; ha az anyag minden pontján nem is találta még meg drámailag önmagát, bizonyos finomabb lelki feszültségek és ütközések levezetését igazi drámai dialektikával igyekezett kifejezésre juttatni.

A negyedik tervezet haladottabb fokon tartalmazza a darab kidolgozását. Sajnos, ez is csonkán maradt fenn, s össze-vissza hányt kéziratlapok összetevéséből a következő részek alakultak ki. Megvan egész kidolgozásában az I. felvonás; két jelenetre

oszlík. Erősen emlékeztet az I. és III. tervezetre, azzal a különbséggel, hogy az I. jelenetben lép fel az eddigi tervezésekből hiányzó Szilágyi Mihály, akinek — mint a további részekből kitűnik — igen fontos szerepe lett volna. A kézirat többi része teljes vagy csonkán maradt jeleneteket tartalmaz. Ezeket összefüggő felvonásokká összetenni lehetetlen. Mind-egyike egy-egy torzó. Közben egy-két helyen el kellett vesznie kéziratlapoknak, mert a meglévő lapkezetek szövegrészei néhol verses folytatások, amelyeknek bizonyosan volt lapelőzőjük. Épen ezért csak következtetéssel — az eddigi tervezetek jelenetvázlatainak felhasználásával — lehet megállapítani az I. felvonáson kívül eső szövegrészek felvonás- és jelenet-rendjét. Vörösmarty maga csak a II. felvonást jelezte meg. Lehet azonban, hogy a III. felvonás-jelzés épen azokon a kéziratlapokon volt, amelyek elvesztek. E szerint a II. felvonás szín-helye szintén Temesvár. Jelenetei: Bánfi és Ágnes (teljesen ki van dolgozva), Gara monológja (csonka). A király és Mária (teljes); ezt a részt közölte Vahot, majd Gyulai. Csakhogy a kéziratban e jelenet sokkal hosszabb, mint a kiadott szövegben, mert még három jelenettel bővül: Hunyady László és Mária; Gara és Hunyadyné; Ágnes és Hunyadyné. A kézirat itt megszakad. Lap vagy lapok hiányzanak. Az eddigi tervezetek szerint e jelenet után Bánfi monológjának kell következnie. A fennmaradt és csonkán kezdődő lap részletének tartalma e feltevése rá is vall. E monológgal a cselekmény zártságot kap, s értelmileg vége van az V. felvonásnak. A következő jelenetnek, mely Hunyady László s Szilágyi Mihály nagy vitáját tartalmazza — Vörösmarty kétszer dolgozta ezt ki — nincs felvonás-jelzése, hanem csak mint jelenet-változat van a szöveg folytatásába beleillesztve. De a jelenetnek annyira önállóan induló és lefolyó cselekmény-alkata, történet-egysége van, hogy feltehető, Vörösmarty — ha nem jelezte is — egészen külön cselekmény-résznek szánta. Ez a darab kézirat-, illetőleg szövegtörténete.

Az irodalomtörténet e töredékbe szakadt kísérlet előtt nem mehet el az egyszerű tudomásvétellel. Vörösmarty utolsó drámai megnyilatkozását tartalmazzák e küzdelmes tervezetek, tehát nemcsak a kegyeletnek, hanem a lélekismerés vágyának is érdemes beléjük tekintenie.

A *Hunyady László* nem jelenti Vörösmarty alkotó erejének még csak kezdődő meglazulását sem. A darab törmelékein az alkotó erőnek és a képzeletnek ugyanazon fénye csillog, mint az imént befejezett *Czillei és a Hunyadyakban*, avagy az egy évvel előbb készült *Gondolatok a könyvtárban* c. költeményében. Nem is Vörösmartyn múltott, hogy a tervezett dráma töredékbe csonkult, hanem azon, hogy a drámára nem futotta az anyag. A művészettörténet ismeri ezt a vívódást,

mikor az ihlet önmagát tördeli össze, mert szándékait nem szolgálja engedelmes és megfelelő anyag. A renaissance itáliai messzeségéből Michel Angelo jut eszünkbe, amikor hónapokon keresztül bolyong a carrarai márványok között, s álmának: II. Giulio pápa síremlékének nagy arányaihoz akarja felduzzasztani a márvány-testek gigászi erejét. Vörösmartynak a *Hunyady László* legmerészebb drámai lépése volt. Amint minden történeti darabjában, itt is, a történet neki nem önmagáért volt fontos. A romantikus tárgy-keresés és látás-mód divatja a történelem felé sodorja ugyan, de sohse jutott el az igazi történelmi problémák drámai feloldásának magasságába. Már egy korabeli névtelen kritikusa is megjegyzi ezt róla: «Vörösmarty drámában tett minden törekvései csupán próbatételek, noha általános költészeti, főleg nyelvi tekintetből nagybecsű kísérletek. Tehát Vörösmarty költő, de nem dráma-költő, azaz mindig győzi erővel a költészetet, valameddig az lírai általánosságban (az érzéseknél) marad; ellenben elhagyja ereje, midőn individualításokra kell szorítkoznia, mint kell a színiköltészetben.»¹ Ez a típus-alkotó terheltség kezdve az első eposzoktól elkíséri Vörösmartyt a *Czillei és Hunyadyak*ig s nagyon sok alakban megismétlődik a *Hunyady László*ban is. *Hunyady László* néhány személye mintha csak átlépett volna a *Czillei és Hunyadyak* világából, minden változtatás nélkül folytatja életét új környezetében. Csak a király lett mélyebb, Gara bonyolultabb. Hunyady László örvénylőbb lelkű, és szenvedőbb Mária, akit Vörösmarty mintha Melindából és Opheliából öntött volna össze. Ez alakok rajza benn a darabban, a tömegjelenetek s a torz-részletek, a tervezés zavarában elmosódik, de ők maguk így, a történet távlatában állva: az egyéniség erejével erősek és drámaiak. A történeti miliő, igaz, kikapcsolhatatlan mellőlük, de a drámai érdek nem ezen forr ki, mint a *Bánk bán*ban, hanem azon az egyéni küzdelmen, melyben szemben áll egymással: egy feleségét szerető férj, aki küzd a maga otthonának tisztaságáért és — a megoldás csak ez lehet — ezt meg is védi, de őt eltiporja a hatalmas gonoszság. Tagadhatatlan, hogy a motiválásban, indulat-kezelésben itt-ott felvillan a romantika hagyománya, a probléma elemeiben sok van a *Bánk bán*ból, de az egész darabon átlehel egy új stílus-felfogás: a lelki egyénítés, amellyel szükségképen együttjárt az, hogy Vörösmarty alakjaiban a romantikus s patetikus történelmi típusokat kinötte az egyénivé lett ember. S a *Hunyady László* személyei épen ezt nem bírták ki. Vörösmarty oly súlyos, egyoldalú lelki bonyolultsággal terhelte őket, az egyént annyira létszerűvé valósította bennük, hogy nem tudta rajtuk összetenni a történelem igazságát. Alakjaiban az egyéni

¹ Életképek. 1846. I. Irodalmi Ór. 1846.

problémák nem olvadtak össze történelmi szenvedélyeikkel, külön maradtak, s így nemcsak a dráma maradt csonka, hanem megoldatlan maradt a legnagyobb költői feladat, melynek Shakespeare marad mindörökké fejedelmi megoldója: az egyén és a történelem, a relativ és az örök szintézisének megteremtése. Vörösmarty ezzel adós maradt.

Ez mindenestre esztétikai hiba. De mi hálásak lehetünk e hibáért, mert ezen keresztül kapjuk meg végre az igazi, egységes Vörösmarty-arcot. Mondhatni, egészen a *Hunyady Lászlóig* két Vörösmarty-arc kering, bolyong egymás mellett vagy egymás alatt már költészete kezdete óta. Az egyik Vörösmarty-arc: a képzelet szenvedélyének magikus verőfényétől sugaras. Nyugalma, mint a fehérmegyei velencei tóé, melynek az ég dunántúli kékjével ötvözött hullámringsága hordozta a honfoglaló magyarok és a székesfehérvári bazilikára járó Árpád királyok történetének hősi képeit. Viharzása felséges, égi; tűzbokrából egy boldog Lear király dobálja ki a szivárvány parazsait a földre, melyből Prospero vesszeje szítja fel a látomások világát. Erről az arcról árad az a titkos erő, mely az élet mélységeiből fölrazza a történelem fantáziáját s beborítja vele a mindennapok fájó arcukat. Semmi más, csak ős elem. A görög lelkiség titánoknak nevezte. Neve Vörösmarty-nál: képzelet, övé minden, a naiv mosolytól a sötét megrendülésig. Törvénye csak egy van: fel kell oldania a világot, el kell vinnie a valóságot a zene, a látomások, az ihletesség messzeségébe.

S van egy másik Vörösmarty-arc. Csak lassan alakul ki, de annál uralkodóbb s maradandóbb rajta minden vonás. Ez az arc elmerengő, majd kétségektől borított, sötét gondolat-viharok útja, melyet végül is a kultúrából, a történelemből, az emberérték-tudatából kiabrándult pesszimizmus dül föl. A két arc küzd egymással. Amíg az az első arc egyedül világít, addig derűs a Vörösmarty-lélek s rajta keresztül a világ. Felkel azonban az a másik arc, mellyel keserű próféták és nyugtalan gondolkodók szoktak végignézni a világon: a képzelet harcol a gondolattal, a költészet a valósággal — s e harcban lassan felszívódik a derű édes enyhe, az aktív, a teremtő képzelet-arc beleszívódik ebbe a második passzív-arcba... S ezentúl csak egy Vörösmarty-arc lesz, melynek keserű lángjába kétségbeesve zuhan vissza az első... De ez az arc már nem harmonikus világot, hanem belső kínokat teremt. Vörösmarty költészetében is különös változás áll be. Eddig epikája és drámája csupa líra volt; ezentúl lírája csupa belső epika és dráma. Kezdődik a bevezetés a *Vén cigányhoz*.

BRISITS FRIGYES.